

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Мира Николаева Маркова, преподавател в катедра „Етнология”
при Исторически факултет на СУ „Св. Климент Охридски”

на дисертационен труд

на тема: ”Балканската столица като фермент на модерността: Белград и
София (1878 – 1912)”

автор: Зорница Велинова Велинова - Тренчева

за присъждане на образователна и научна степен „доктор”, професионално на-
правление 2.2. История и археология

Градът (като обект на историческото изследване) е сложен и многообразен културно-исторически комплекс, включващ социално-икономически, етнически, религиозно – нормативни, традиционно-битови елементи и отношения. Той е най-съвършената цивилизационна форма на реализиране на културния модел, характерен за дадено общество на определен исторически етап. Изграждането на един град, историята и промените в неговото съществуване съдържат цялостна информация за състоянието и начина на живот на социалната общност. В тази връзка, предложената за защита дисертация на Зорница Велинова-Тренчева е новаторска и оригинална, доколкото по своята структура, подход и реализация се отнася към полето на т. нар. социална история. Изследователска сфера, която в българската историческа наука предизвиква интерес едва през последните години, а съчинението на Зорница Велинова е първото по рода си, което поставя в центъра на изложението две балкански столици – Белград и София в процеса на превръщането им в модерни градски структури в периода 1878 – 1912 г.

Дисертацията е структурирана във въведение, шест глави, заключение и библиография, с общ обем 239 страници. В отделните глави е включен визуален материал, състоящ се от изображения, диаграми и карти – общо 40 единици. Количествените данни са систематизирани в 24 таблици.

Всяка от главите следва типизирана вътрешна организация, а именно поетапно разглеждане на поставения проблем в модернизационния път на Белград и София. Тук веднага искам да посоча едно от постиженията на дисертацията, а именно нейното проблемно разработване. Съществува органична връзка между отделните глави, които взаимно се допълват, за да изградят цялостен продукт, подчинен на основната тема за градската модерност. До голяма степен за това спомага и главният метод на проучването – компаративният, съчетан с диахронния и синхронен анализ. Без категорично да са заявени от авторката, тези два типа анализ личат в структурата на текста. Чрез диахронния анализ са извлечени факторите и условията, при които е съграден „скелетът” на определената градска структура (съответно Белград и София), а чрез синхронния анализ се открояват ключовите елементи в конкретната градска среда, без които е немислимо съществуването на която и да било градска общност.

Основната цел, която си поставя Зорница Велинова-Тренчева, е чрез настоящата дисертация да проучи пътят на модернизация на балканските столици Белград и София в периода 1878 – 1912 г. Начинът, по който те се превръщат в главни градове на своите

„млади” национални държави, как се позиционират в общото градско пространство на Сърбия и България и какво е значението на сръбската и българската столица за мащабите на техните национални общества.

Моето мнение е, че целта е изпълнена, а дисертацията представлява един нов поглед върху развитието на балканската столица като елемент от модернизацията на балканските общества въобще в процеса на отхвърляне на османското наследство и приобщаване към модерните европейски урбанистични (и цивилизационни) тенденции от края на XIX – началото на XX век. В окончателния си вариант дисертацията на Зорница Велинова- Тренчева може да бъде използвана за модел на бъдещи изследвания по настоящата проблематика.

В уводната част на труда се открояват авторските тези за модерността, за урбанизацията, за спецификите на един столичен град. Дисертантката акцентира само върху определени предходни съчинения, които съответстват на нейната основна цел. Познаването на литературата по проблема личи от приложената подробна библиографска справка в края на дисертацията. Може би в тази въвеждаща част трябваше да се открият по- отчетливо конкретните задачи на работата, чието решаване води до реализиране на основната цел. В този ред на мисли, добре би било присъствието на по- аргументирано становище относно избора на хронологичната рамка на настоящото изследване.

Първа глава съвсем логично проследява развитието на Белград и София преди 1878 година. Това е необходимата база, върху която дисертантката стъпва, за да покаже реалните специфики в модернизацията на двата столични центъра като откроява различия (исторически обусловен) старт при оформянето на градската матрица на Белград и София.

Проблемите на демографското развитие, проследени във втора глава, са разработени на основа данни от националната статистика. Зорница Велинова успешно анализира тези данни като определя закономерностите и тенденциите в съществуването на сръбското и българското общество като цяло и на урбанизационните темпове, в частност. Успешното използване на този тип извори е визуализирано и чрез 12 таблици. В цялостното разработване на главата приветствам подхода на дисертантката, когато представя динамичното развитие на българския град в първите десетилетия след Освобождението да го сравни и с развитието на българското село от периода. Това създава по-пълна и прецизна картина за проблемите на цялостното демографско развитие. Във финалната част на главата авторката достига до извода, че интензивните демографски процеси, предизвикани от функциите на Белград и София на главни политически средища, създават условия за бърза и донякъде хаотична урбанизация. В какво по- конкретно се проявява тази хаотична урбанизация?

Разработката на трета глава ”Социално- икономическа структура” е структурно продължение на предишната. Основните източници отново са статистическите сборници. Интерес заслужава становището на дисертантката, че централизаторски мислена, държавата в Сърбия и България възлага на главния град силна доминация над останалата част от страната и така от последната четвърт на XIX век предизвиква своеобразна „политическа”, а не естествената индустриална урбанизация.

Икономическото развитие на двете столици като продукт на модернизацията на обществото е тематиката на четвърта глава от дисертацията. При разработването на този

проблемен кръг Зорница Велинова умело вплита специфичното за всеки от двата главни града в общото стопанско развитие на съответната страна. В резултат на анализа на различни по тип извори се налага констатацията, че въпреки масовото индустриално развитие, то не успява да доминира в икономическата среда и на двата града. Тази роля се пада на търговията и на банковото дело.

Пета и шеста глава – „Устройство и промяна на градското пространство” и „Управление и комунални въпроси” представляват отделен проблемен кръг, отразяващ едни от най-важните характеристики на урбанизацията (и европеизация) на Белград и София в периода до 1912 година. Тези глави са изключително ценни, защото показват общото и специфичното в израстването на двата града в съзвучие с европейските тенденции от епохата. Освен това показват категорично, че модернизацията за сръбското и българското общество е единствено възможният път и коренното преобразяване на ориенталските градчета в европейски столици е категорично доказателство на това. Само като пожелание, бих изказала тезата, че ако тук дисертантката по-активно бе използвала огромната мемоарна литература (която без съмнение познава), текстът само би спечелил. На места просто липсва човекът – „новият гражданин”, поставен на границата между отиващата си традиция и „връхлитащата” модернизация.

Като положителна характеристика на работата трябва да се спомене точният и ясен език и отличен изказ, което говори за пълно потапяне в проблематиката, за ясно изградени тези и доказателства към тях.

Отчитайки достойнствата на дисертацията „Балканската столица като фермент на модерността: Белград и София (1878- 1912)”, трудностите при нейното разработване и безспорното ѝ новаторство, намирам за основателно да дам своята положителна оценка и да препоръчам на научното жури да присъди на Зорница Велинова-Тренчева образователната и научна степен „доктор”.

София, 26. 01. 2013

Рецензент:

доц. д-р Мира Маркова